

Periodisme d'Investigació

Codi: 103089
Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2501933 Periodisme	OT	4	0

Professor/a de contacte

Nom: Pepe Rodriguez Bonfill
Correu electrònic: Pepe.Rodriguez@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)
Grup íntegre en anglès: No
Grup íntegre en català: No
Grup íntegre en espanyol: No

Prerequisits

L'alumnat ha de tenir coneixements dels assumptes de actualitat; demostrar capacitat per fer un ús correcte, oral i escrit, de les llengües que li són pròpies; poder llegir, analitzar i resumir texts informatius i documents procedents de tots tipus de mitjans, fonts i suports; tenir domini suficient de l'escriptura periodística i dels gèneres periodístics; tenir capacitat suficient per localitzar, abordar i tractar adequadament fonts personals i per localitzar, analitzar i utilitzar fonts documentals de tot tipus, incloses especialment les accessibles a través de la Xarxa; i tenir coneixements suficients per poder utilitzar el software imprescindible pel treball periodístic (tenir un nivell de usuari avançat del programari de ofimàtica, en especial de fulls de càlcul i de gestors de bases de dades, de les funcions de cerca avançada en motors de cerca, i de les eines específiques més usuals per captar informació a la Xarxa -a webs, blogs, xarxes socials, etc.- i analitzar els seus continguts) .

L'alumnat ha de tenir també un domini suficient del català i del castellà, llengües en les que seran impartides les classes i les pròpies de la majoria dels materials docents; tenir al menys domini de l'anglès a nivell de lectura, donat que alguns materials docents estaran o poden estar en aquesta llengua; i tenir un bon domini del software de tractament de texts, fulls de càlcul i bases de dades.

Objectius

L'assignatura Periodisme d'Investigació es concentra en la metodologia del treball de investigació en el context periodístic. Amb especial atenció als processos de detecció de fets investigables, operacionalització de la investigació, documentació, contrast i validació de dades -tant des del punt de vista professional com ètic i legal- i a la manera com aquests processos són transmesos al públic.

El seu objectiu és capacitar a l'alumnat per a poder realitzar investigacions mitjançant un conjunt de habilitats i metodologies especialitzades, i per a poder exercir la especialitat professional del periodisme d'investigació.

La formació teòrica i pràctica, però fonamentalment metodològica, està orientada a l'adquisició dels coneixements, estratègies, tècniques i eines específiques que permeten abordar amb garanties d'èxit processos de investigació complexos, ja sigui per a finalitats periodístiques o altres; un aprenentatge que ja és aplicat mentre es cursa la matèria i s'emprenen i culminen investigacions pròpies realitzades en el món real.

L'alumnat, a més de formar-se en el domini de la metodologia investigativa i dels seus requeriments definitoris nuclears de profunditat, rigor, veracitat i altres, aprèn a veure i analitzar la realitat quotidiana des del punt de vista investigatiu, amb la finalitat de adquirir habilitats per a detectar àmbits de interès, desenvolupa habilitats

per a localitzar, tractar, utilitzar i verificar fonts de informació personals i documentals, i adquireix els coneixements bàsics sobre els límits tècnics, legals i ètics de la investigació.

Competències

- Aplicar l'ètica i la deontologia professionals del periodisme, així com l'ordenació jurídica de la informació.
- Buscar, seleccionar i jerarquitzar qualsevol tipus de font i document útil per a l'elaboració de productes comunicatius.
- Demostrar consciència ètica i empatia amb l'entorn.
- Demostrar l'esperit crític i autocrític.
- Diferenciar les principals teories de la disciplina, els seus camps, les elaboracions conceptuals, els marcs i els enfocaments teòrics que fonamenten el coneixement de la disciplina i els seus diferents àmbits i subàrees, i adquirir un coneixement sistemàtic de l'estructura dels mitjans de comunicació.
- Generar propostes innovadores i competitives en la recerca i en l'activitat professional.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
- Transmetre informació periodística en el llenguatge propi de cada un dels mitjans de comunicació, en les seves formes combinades modernes o en suports digitals, i aplicar els gèneres i els diferents procediments periodístics.
- Usar una tercera llengua com a forma de treball i expressió professional en els mitjans de comunicació.

Resultats d'aprenentatge

1. Buscar, seleccionar i jerarquitzar qualsevol tipus de font i document útil per a l'elaboració de productes comunicatius.
2. Comunicar en el llenguatge propi de cada un dels mitjans de comunicació la narració periodística especialitzada d'investigació i precisió.
3. Conceptualitzar les teories i les tècniques del periodisme especialitzat.
4. Demostrar consciència ètica i empatia amb l'entorn.
5. Demostrar un coneixement pràctic del periodisme especialitzat
6. Desenvolupar l'esperit crític i autocrític.
7. Generar propostes innovadores i competitives en la recerca i en l'activitat professional.
8. Incorporar els principis de la deontologia professional en l'elaboració d'informació especialitzada en periodisme d'investigació i precisió.
9. Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
10. Saber construir textos en una tercera llengua que s'adeqüin a les estructures del llenguatge periodístic i aplicar-les a les diferents especialitats temàtiques informatives.
11. Utilitzar els recursos de comunicació interactiva per processar, elaborar i transmetre informació en l'elaboració d'informació de caràcter especialitzat.

Continguts

1. Aspectes definitoris i introductoris del periodisme d'investigació
2. Concepció, organització i operacionalització d'un procés d'investigació
3. Procés de detecció d'una notícia i fonts
4. Confirmació i validació de dades
5. Àrees de interès bàsic d'un objectiu a investigar
6. Fonts documentals i anàlisi de contingut
7. Estratègies de investigació periodística
8. Legislació que limita i afecta el treball de investigació periodística

9. Software per a protegir i recuperar dades
10. Periodisme d'investigació i periodisme de dades
11. Seguretat del periodista i de les seves dades

El contingut de l'assignatura serà sensible als aspectes relacionats amb la perspectiva de gènere.

(*) Aquest contingut podrà impartir-se o no amb l'ordre indicat. Però el contingut de les diferents sessions docents serà establert i publicat, previ a l'inici de l'assignatura, en una Guia Docent Ampliada, que estarà disponible en el Campus Virtual. Tots els temes indicats es tractaran a les sessions previstes i tots ells entraran a les avaluacions que corresponguin fer en cada moment. Si alguna sessió no es pogués donar per circumstàncies alienes a la voluntat del professorat i/o no previsible en el moment de tancar el temari, el seu contingut es donarà per impartit i serà avaluat en base a bibliografia específica i/o possibles esquemes d'aquesta sessió.

Metodologia

La base de la metodologia docent és aconseguir un aprenentatge autònom per part de l'alumnat. Les activitats acadèmiques tutelades per l'equip docent permeten que l'alumnat, amb la seva participació constant i activa, assumeixi les competències genèriques i específiques plantejades per la matèria, acomplint així els objectius formulats.

Les classes de tipus teòric i les activitats de aprenentatge possibilitaran que l'alumnat assumeixi els objectius de la matèria, participant també activament en el seu propi disseny.

En la relació professor-alumne/a, el primer assumeix una funció de expert encarregat del seguiment, de la tutoria acadèmica i de lavaluació de l'alumnat, però aquest ja no està a sota de una relació unidireccional, sinó que passa a ser el protagonista del seu propi procés actiu de aprenentatge.

La matèria està estructurada, fonamentalment, al voltant d'una metodologia expositiva dels continguts definitoris i de les tècniques i estratègies especialitzades en les que es basa aquesta disciplina professional, propiciant en tot moment que en las classes magistrals i en els seminaris hi hagi reflexió i debat conjunt amb i entre tot l'alumnat. Aquestes sessions aporten la base teòrica i metodològica i serveixen de nexa i guia per a realitzar les activitats de aprenentatge (classes pràctiques) i de autoaprenentatge que són essencials en el disseny de l'assignatura.

Per a treballar sobre alguns aspectes determinats i concrets, es utilitzada la metodologia de taller, amb anàlisis de casos i pràctiques a l'aula de teoria i/o a l'aula informatitzada. També hi poden haver, en cas de considerar-se necessari per a completar la formació, sessions de debat i/o jornades especialitzades.

Les activitats de pràctiques possibiliten una docència molt propera a l'alumnat, que l'implica directament i permet avaluar constantment la seva evolució. Aquestes activitats de aprenentatge, en cas de ser necessari, poden desenvolupar-se en aules específiques preparades per acollir cada tipus de activitat, però també poden plantejar-se activitats de aprenentatge no presencials. Aquesta via de aprenentatge es complementa i recolza mitjançant tutories individuals o per grups de treball. La coordinació de continguts entre classes magistrals, seminaris, conferències, jornades i pràctiques permet que l'alumnat assumeixi una formació i creixement ordenat i progressiu, tant intel·lectualment com en matèria de coneixements específics propis del periodisme d'investigació.

El Campus Virtual és una eina adoptada per aquesta assignatura com a molt útil i necessària per facilitar l'accés a materials docents. També ho és l'e-mail, i donat que comunicacions importants poden fer-se per aquesta via, serà obligació de l'alumnat revisar amb freqüència el seu correu institucional i/o redireccionar-lo al seu correu personal habitual. Totes les comunicacions i lliuraments de treballs es realitzaran només i exclusivament mitjançant els correus electrònics oficials del professorat i de l'assignatura (i en cap cas mitjançant el Campus Virtual). Cal recordar aquí que tots els treballs i lliuraments tenen normes molt concretes i de acompliment obligat, que estan especificades a la Guia Docent Ampliada que l'alumnat té a la seva

disposició des de abans de iniciar l'assignatura. Per altra part, els materials docents específics seran accessibles per l'alumnat al Campus Virtual, al que és aconsellable connectar-se al menys un cop a la setmana.

Les tutories són contemplades com un aspecte fonamental per a la guia i creixement de l'aprenentatge de l'alumnat. En la línia dels enfocaments teòrics-pràctics ja establerts des de la Psicologia i la Pedagogia, es busca formar persones autònomes, lliures i responsables. Aquestes tutories, presencials i obligatòries, complementen la formació impartida a l'assignatura i ajuden a l'alumnat a adquirir una maduresa més gran en les interaccions socials.

L'objectiu bàsic de las tutories és la orientació formativa, però sense descartar la orientació personal i professional que poden ser sol·licitades en un moment del cicle vital tant decisiu com ho és la època de estudis universitaris. Una relació oberta i de confiança entre professorat i alumnat pot contribuir molt a l'aprenentatge que, en definitiva, es basteix sobre la combinació equilibrada de classes, activitats de aprenentatge i tutories.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes magistrals	18	0,72	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11
Pràctiques	18	0,72	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11
Seminaris	18	0,72	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11
Tipus: Supervisades			
Avaluació	3	0,12	1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11
Tutories	3	0,12	1, 3, 5, 6, 7, 8
Tipus: Autònomes			
Lectura, anàlisi i síntesi de texts, preparació i realització de treballs.	87	3,48	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

Avaluació

a) La avaluació de l'assignatura es basarà en un conjunt de treballs pràctics, de tipologies diferents. Un 50 % de la nota final procedirà d'un treball d'investigació en format reportatge, realitzat en el món real i amb un cas real. A més de aconseguir els objectius de investigació fixats per a aquest reportatge, haurà de acreditar-se, mitjançant una memòria de la investigació, que es tenen els coneixements teòrics i metodològics impartits en les sessions docents i adquirits també amb la lectura de la bibliografia bàsica que es determinarà. La elaboració d'aquesta memòria suposarà un 15% de la nota final. L'altre 25 % de la nota es basarà en un treball pràctic de anàlisi de peces de periodisme d'investigació publicades. I el 10 % restant procedirà de la avaluació de la participació en las sessions docents i de l'assistència a l'aula i a les tutories al despatx del professorat.

b) El treball d'investigació (50 % de la nota final) es realitzarà en grup (de tres alumnes/as; malgrat que en circumstancies justificades podrà ser un treball individual) i segons les pautes concretes i definides a la Guia Docent Ampliada de l'Assignatura. La memòria de la investigació (15 %) es realitzarà utilitzant un formulari específic; ambdós documents estan disponibles, durant tot el curs, a l'espai de l'assignatura del Campus Virtual.

c) L'altra prova pràctica avaluable, que suposa el 25 % de la nota final, es realitzarà segons les pautes indicades a les sessions docents pertinents i, en el seu cas, disposarà de formularis específics disponibles al Campus Virtual i de orientacions estructurades a la Guia Docent Ampliada de l'Assignatura.

d) Tots els treballs han de ser lliurats en còpia impresa i, al mateix temps, enviar el fitxer digital a la direcció de e-mail que en cada cas es designi a la Guia Docent Ampliada.

e) Al tractar-se de avaluació continuada, és obligada la assistència a l'aula i per aprovar l'assignatura és obligatori realitzar totes les proves pràctiques fixades (el reportatge de investigació (50 %), la memòria (15 %) i el treball de anàlisi (25 %)). La nota mínima per a poder aprovar l'assignatura és de 5. En algun cas excepcional, i sempre després de haver-ho estudiat per part de l'equip docent, podrà ser acordat algun sistema parcialment diferent de avaluació; per exemple: en cas de que es donés alguna circumstància acreditada i acceptable que impossibiliti realitzar el reportatge de investigació (50 %), aquest podria ésser substituït per una prova escrita de avaluació de coneixements teòrics, metodològics i pràctics, realitzada a final de curs, durant el període de recuperació, i, de la mateixa manera que la prova a la que substituïria, no seria recuperable.

f) El reportatge de investigació (50 %) es un treball avaluable que no podrà ser recuperat en cas de suspendre'l. La raó és que suposa un treball laboriós a realitzar durant tot el curs i, per aquest motiu, resulta materialment impossible de recuperar durant el temps que aquesta universitat assigna a la recuperació de treballs suspesos.

g) La nota del treball de anàlisi (25 %) farà mitjana (amb el seu pes ponderat) amb el reportatge de investigació (50 %) i la memòria (15 %). Si es suspèn i s'acompleixen les condicions del punt h), aquest treball podrà ésser recuperat durant el temps que aquesta universitat fixi per fer-ho a cada curs.

h) Per a poder tenir dret a recuperar un treball suspès (de entre els que es permeten recuperar), l'alumnat ha de haver estat avaluat de al menys 2/3 (66,6 %) del total de activitats avaluables de l'assignatura i haver obtingut al menys un 3,5 com a nota mitjana (ponderada) de l'assignatura.

i) Qualsevol treball escrit que tingui cinc errades ortogràfiques i/o barbarismes (sumant cinc errades en total) obtindrà la nota de zero. També obtindrà un zero qualsevol treball amb un percentatge de plagi que superi les normes habituals del dret de cita; per detectar els possibles plagis podrà aplicar-se procediments informàtics sobre els fitxers digitals dels treballs lliurats, ja sigui aplicant-los a tots o només a mostres aleatòries.

j) Tots els treballs a realitzar tenen normes d'estil, tipografia, extensió, noms i format de fitxer i altres aspectes formals molt concrets i definits expressament en cada cas, ja sigui a la Guia Docent Ampliada (disponible sempre al CV) o en materials docents específics situats en el Campus Virtual. L'incompliment d'aquests requisits formals comportarà penalitzacions en la nota del treball afectat que oscil·laran entre 2 i 3 punts, que es restaran de la nota màxima possible del treball avaluat.

k) En els treballs realitzats en grup podrà adoptar-se mesures de control per poder conèixer la participació de cada membre en el treball comú, i, en conseqüència, les notes poden ser diferents pels membres del grup i pot donar-se el cas que, en un mateix treball, un o varis membres suspenguin mentre altres aproven.

l) En el cas del reportatge de investigació a realitzar, un cop decidit i acceptat el tema i el seu enfocament en una sessió docent, totes les tutories es realitzaran al despatx del professor/a que procedeixi, i sempre sol·licitant cita prèvia per e-mail. Les tutories han de realitzar-se sobre qüestions clares i concretes i seran de 10 minuts per grup, són obligatòries i la seva avaluació, juntament amb l'assistència i participació a les sessions docents, suposarà fins un 10 % de la nota final.

m) Al Campus Virtual sempre hi haurà una Guia Docent Ampliada (en pdf) actualitzada, que contindrà les característiques i normatives de l'assignatura i dels treballs a realitzar, així com els continguts i la programació i la bibliografia actualitzada.

n) Serà considerat com a no avaluable tot alumne/a que tingui un percentatge total de activitats avaluades per sota del 50% de les activitats programades com a avaluables a l'assignatura.

Recuperació:

ñ) L'alumnat que suspengui el reportatge de investigació (50 %), tal com ja ha estat especificat en el punt f), no podrà recuperar-lo. Degut a que és un treball llarg i laboriós, a realitzar durant tot el curs, no pot ser recuperat de manera adequada durant el temps limitat que aquesta universitat assigna a la recuperació de treballs suspesos.

o) L'alumnat que, per alguna circumstància acreditada i acceptable per l'equip docent, s'hagi vist impossibilitat per a poder realitzar el reportatge de investigació (50 %), tal com es diu en el punt e), podria (si l'equip docent ho admet en cada cas) tenir opció a realitzar una prova escrita de avaluació de coneixements teòrics, metodològics i pràctics, realitzada al final del curs, durant el període de recuperació, i, al igual que la prova que substituiria, aquesta no seria recuperable. En aquesta prova, que podrà ser escrita o oral, caldrà acreditar la assimilació dels coneixements metodològics que imparteix i requereix aquesta assignatura.

p) L'alumnat que suspengui el treball pràctic de anàlisi (25 %) o la memòria (15 %) tindrà opció de presentar-se a una prova de recuperació, tal com queda establert en el punt g) i sempre que s'acompleixin les dues condicions del punt h). Aquest treball podrà ésser recuperat durant el temps que aquesta universitat fixi per fer-ho a cada curs. Per a realitzar aquesta prova es tindran set dies laborables des de la data de l'últim dia de classe de l'assignatura.

q) La nota final de l'assignatura serà la que resulti de fer la mitjana de les notes obtingudes després del procés de recuperació i sempre tenint en compte el pes ponderat que cada part té a la nota final.

Reavaluació per apujar la nota:

r) L'alumnat que desitgi apujar la seva nota final de l'assignatura podrà sol·licitar una prova de reavaluació en funció de les condicions següents:

1.- Haver obtingut una nota igual o superior a 8 a la prova avaluable que es desitja millorar.

2.- Comptar amb l'acord previ favorable del professor/a responsable de l'avaluació de les seves proves avaluables i del professor/a coordinador/a de l'assignatura.

3.- A l'acord mencionat anteriorment serà estipulat el tipus de prova a superar; aquesta nova avaluació estarà directament relacionada amb l'objectiu acadèmic de la prova que es desitja reavaluar, però no serà necessàriament una repetició de la mateixa.

4.- En tots els casos, la nota obtinguda a la prova que sigui reavaluada serà la definitiva per aquesta prova en concret, ja sigui una nota major o menor, i farà mitjana amb la resta de proves segons sigui el seu pes ponderat a la nota final.

5.- Les sol·licituds per intentar apujar la nota només seran admeses dintre dels set dies naturals següents a la comunicació de les notes.

6.- El temps per preparar i defensar el nou treball serà de una setmana natural des de la seva acceptació per les parts implicades; aquesta acceptació haurà de produir-se sempre amb anterioritat al desè dia natural després de haver fet públiques les notes finals.

Revisió de notes:

s) La revisió de notes de qualsevol prova avaluable és un procediment automàtic que comença quan la nota es fa pública (ja sigui penjada al taulell del costat del despatx del professor/a responsable o per algun altre mitjà digital o analògic). Des d'aquest moment, l'alumnat té una setmana per sol·licitar, per e-mail, una tutoria amb el professor/a corresponent (responsable de la avaluació de la prova concreta) per analitzar i discutir la nota de la prova recent avaluada. Passada una setmana des de la data de publicació d'una nota, ja no serà admesa cap sol·licitud de revisió de nota.

Calendari de proves avaluables:

Si no hi ha canvis (no previsibles en aquest moment) a la programació docent d'aquesta assignatura, el calendari de proves avaluables és el següent:

1.- Buscar i analitzar una peça periodística, publicada en format Premsa o TV, que pugui ésser considerada com un treball de periodisme d'investigació. Les normes per fer aquest treball són especificades en el document intitulat Guia Docent Ampliada (Campus Virtual). El treball (individual) es encarregat a la sessió 2 i cal lliurar-lo i defensar-lo públicament a la sessió 11.

2.- Realitzar un reportatge de investigació en el món real. Les normes per fer aquest treball són especificades en el document intitulat Guia Docent Ampliada (Campus Virtual). El tema del treball (en equip) ha de estar aprovat i començat, com a màxim, a la sessió 6 i cal lliurar-lo i defensar-lo públicament a la sessió 16.

3.- La memòria té el mateix cronograma de realització i lliurament que el reportatge.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Exercici de anàlisi de un treball de periodisme d'investigació	25 %	1	0,04	1, 3, 5, 6
Memòria del treball de recerca	15 %	1	0,04	1, 3, 5, 6, 7, 8, 11
Participació a l'aula, en debats i en tutories	10 %	0	0	1, 2, 3, 5, 6, 7, 11
Reportatge de investigació	50%	1	0,04	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

Bibliografia

(*) Aquesta bibliografia pot ser ampliada o modificada en el decurs de l'any per motius de millora acadèmica. La bibliografia actualitzada podrà ser consultada sempre en el Campus Virtual.

NOTA: Alguns links són "pàgines dinàmiques" generades per les dades introduïdes per un usuari a l'enviar una sol·licitud de cerca a una base de dades; permeten l'accés a un document en aquell moment, però no després, ja que són links que condueixen a pàgines que no existeixen físicament, per estar el document trobat allotjat en una base de dades i no en una pàgina física. Al buscar la bibliografia llistada cal tenir en compte aquest aspecte en relació al link, però les dades de autor/a, títol i revista sempre permeten localitzar i accedir al document cercat.

ANSELL, Gwen (2009): *The Investigative Journalism Manuals: What is investigative journalism?* (I). Johannesburg, Konrad Adenauer Foundation and FAIR.

BOLCH, Judy, MILLER, Kay (1978): *Investigative and In-Depth Reporting*. Nueva York, Hastings House Publishers.

BELL, Emily (2012): "Journalism by numbers", en *Columbia Journalism Review*, V. 51, 3, pp. 48-49.

BRADSHAW, Paul (2013): *Scraping for journalists*. [s.l.]: Online Journalism Blog. 499 p. Versión reducida en pdf gratuito en: <https://leanpub.com/scrapingforjournalists> [fecha de consulta: 6 mayo 2013].

CABALLERO, Víctor (2011). "El periodismo de datos como un bien necesario". Blog personal. En: <http://blog.vectart.com/2011/12/13/el-periodismo-de-datos-como-un-bien-necesario/> [fecha de consulta: 6 mayo 2013].

CALERO, José María, RONDA, Javier (2000). *Manual de periodismo judicial*. Sevilla: Ámbitos para la Comunicación (6), Universidad de Sevilla.

CAMINOS MARCET, José María (1997a): *Periodismo de investigación. Teoría y práctica*. Madrid, Síntesis.

CAMINOS MARCET, José María (1997b): "Periodismo de filtración, periodismo de investigación", en *Zer. Revista de Estudios de Comunicación*, nº 2. Bilbao, Universidad del País Vasco: <http://www.ehu.es/zer/zer2/9artcami.html> [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].

CASALS CARRO, María Jesús. (2005). *Los enemigos del periodismo de investigación: periodismo y sentido de la realidad. Teoría y análisis de la narrativa periodística*. Madrid: Fragua.

CONTRERAS OROZCO, Javier H. (2001). "Rumores: voces que serpentean". *Revista Latina de Comunicación Social* (40). <http://www.ull.es/publicaciones/latina/2001/latina40abr/108contreras.htm> [fecha de consulta: 11 de mayo de 2013].

CORTÉS DOMÍNGUEZ, Guillermo (1999): "Nicaragua: de la 'denunciología' al periodismo de investigación", en *Sala de Prensa*, Vol. 2, nº 14: <http://www.saladeprensa.org/art92.htm> [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].

CRUCIANELLI, Sandra (2010): *Herramientas Digitales para Periodistas*. Austin (Texas), Knight Center for Journalism: <https://knightcenter.utexas.edu/es/ebook/herramientas-digitales-para-periodistas-ferramentas-digitais-para-jornal> [fecha de consulta: 29 de julio de 2011].

CHICOTE LERENA, Javier (2006): "Los enemigos del periodismo de investigación". *Estudios sobre el Mensaje Periodístico* nº 12. Madrid, Servicio de Publicaciones de la Editorial Complutense, pp. 71-90.

CHICOTE LERENA, Javier. (2006). *El periodismo de investigación en España. Causas y efectos de su marginación*. Madrid: Fragua.

DADER, José Luis. (2001). "La democracia débil ante el populismo de la privacidad: terror panóptico y secreto administrativo frente al periodismo de rastreo informático en España". *Análisi* (26), pp. 145-168.

DE BURGH, Hugo (2000): *Investigative journalism: context and practice*. Londres, Taylor & Francis Books Ltd.

DE LA ROCHA-ALMAZÁN, Dorangélica. (2006): "El papel que juegan las leyes de acceso a la información en el país, para un periodismo de investigación". *Ra Ximhai*, Vol. 2, nº 3. México, Universidad Autónoma Indígena de México, pp. 559-565.

DE PABLOS COELLO, José Manuel (1998): "Periodismo de investigación: las cinco fases P", en *Revista Latina de Comunicación Social*, nº 9. Tenerife, Universidad de La Laguna: <http://www.ull.es/publicaciones/latina/a/475fp.htm> [fecha de consulta: 29 de julio de 2011].

ETTEMA, James S., GLASSER, Theodore L. (1998): *Custodians of Conscience: Investigative Journalism and Public Virtue*. Nueva Cork, Columbia University Press.

FAUNDES, Juan Jorge (2001): "Ética y contexto del Periodismo de Investigación", en *Sala de Prensa*, Vol. 2, nº 36: <http://www.saladeprensa.org/art274.htm> [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].

FAUNDES, Juan Jorge. (2001). "¿Ocaso del periodismo de investigación en Chile y América Latina?". *Razón y Palabra* (22). http://www.razonypalabra.org.mx/anteriores/n22/22_jfaundes.html .

FORBES, Derek (2005): *A watchdog's guide to investigative reporting*. Johannesburg, Konrad Adenauer Stiftung.

GALEANO, Eduardo (2002): *Periodismo de Investigación en Sudamérica: Obstáculos y propuestas*. Santiago de Chile, FORJA.

GORRITI, Gustavo (1999): "Verdades tácticas y estratégicas", en *Sala de Prensa*, Vol. 2, nº 5: <http://www.saladeprensa.org/art37.htm> [fecha de consulta: 29 de julio de 2011].

GRAY, Jonathan; BOUNEGRU, Liliana; CHAMBERS, Lucy (Eds) (2012): *Manual de periodismo de datos 1.0. Trad del inglés: The data journalism handbook*. Sebastopol; CA: O'Reilly Media. En: <http://interactivos.lanacion.com.ar/manual-data/index.html> [fecha de consulta: 6 mayo 2013].

GREENE, Robert (1991): "Prólogo a la primera edición", en John Ullmann y Jan Colbert (eds.): *The Reporter's Handbook: An Investigator's Guide to Documents and Techniques*. Nueva York, Investigative Reporters and Editors, Saint Martin's Press, p. 7.

HUNTER, Mark Lee et al. (2013): *La investigación a partir de historias. Manual para periodistas de investigación*. Montevideo (Uruguay): Oficina Regional de Ciencias de la UNESCO para América Latina y el Caribe, Sector Comunicación e Información. Recuperado de: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002264/226457S.pdf> [fecha de consulta: 21 de febrero de 2014].

KLEIN, Darío (2001): "El papel del periodismo de investigación en la sociedad democrática", en *Razón y Palabra*, nº 22. Monterrey, Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores (ITSM): http://www.razonypalabra.org.mx/anteriores/n22/22_dklein.html [fecha de consulta: 1 de julio de 2011].

KOVACH, Bill y ROSENSTIEL, Tom. (2003): *Los elementos del periodismo*. Madrid, Ediciones El País.

MALHARRO, Martín y LÓPEZ GIJSBERTS, Diana (1999): *El periodismo de denuncia y de investigación en Argentina. De La Gazeta a Operación Masacre (1810-1957)*. La Plata, Ediciones de Periodismo y Comunicación (UNLP).

QUESADA, Montserrat (1987): *La investigación periodística. El caso español*. Barcelona, Ariel Comunicación.

QUESADA, Montserrat. (1997): *Periodismo de investigación o el derecho a denunciar*. Barcelona: Cims.

RANDALL, David (1999): *El periodista universal*. Madrid, Siglo Veintiuno.

REIG, Ramón. (2000): *Periodismo de investigación y pseudoperiodismo*. Madrid: Ediciones Libertarias.

REYES, Gerardo (1999): *Periodismo de investigación*. México, Trillas.

RODRÍGUEZ, Pepe (1994): *Periodismo de investigación: técnicas y estrategias*. Barcelona, Paidós.

RODRÍGUEZ, Pepe. (2009): "El periodismo bajo la Ley Orgánica de Protección de Datos de Carácter Personal". *Cuadernos de Periodistas* (16), pp. 67-88.

RODRÍGUEZ, Pepe (2009): "La agenda profesional del periodista ante la Ley Orgánica de Protección de Datos de Carácter Personal". *Revista Estudios sobre el Mensaje Periodístico* (15), pp. 409-429. Recuperado de: <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0909110409A/11720>

RODRÍGUEZ, Pepe. (2010): "Periodismo y datos publicados en Internet: el concepto de 'fuente accesible al público' y otras restricciones de la Ley de Protección de Datos Personales", en *Textual & Visual Media* nº 3, pp. 217-238.

RODRÍGUEZ, Pepe (2011): "La 'autodeterminación informativa' como barrera a la libertad de información y al ejercicio profesional del periodismo", en *Anàlisi* nº 42, pp. 79-94. Recuperado de: <http://www.uoc.edu/ojs/index.php/analisi/article/viewFile/n42-rodriguez/n42-rodriguez>

RODRÍGUEZ, Pepe (2014): "Diseño de un cuestionario de conocimientos básicos previos y específicos para estudiantes de periodismo de investigación", en *Anàlisi* nº 48, pp. 65-80. Recuperado de: http://journals.uoc.edu/index.php/analisi/article/download/n49-rodriguez/pdf_20

SANTORO, Daniel (2004): *Técnicas de investigación. Métodos desarrollados en diarios y revistas de América Latina*. México, FCE.

SECANELLA, Petra (1986): *Periodismo de investigación*. Madrid, Tecnos.

SEGNINI, Giannina (2008): *Introducción al Periodismo Investigativo y al Periodismo Asistido por Computadora*. Ciudad de Guatemala, Agencia de los Estados Unidos para el Desarrollo Internacional.

SORTINO, Carlos A. (1999): "El periodismo de investigación, a juicio", en *Sala de Prensa*, Vol. 2, nº 11: <http://www.saladeprensa.org/art74.htm> [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].

SORTINO, Carlos A. (2001): "Descubrimientos y encubrimientos del periodismo de investigación", en *Sala de Prensa*, Vol. 2, nº 36: <http://www.saladeprensa.org/art273.htm> [fecha de consulta: 29 de julio de 2011].

TAUFIC, Camilo (2005): *La autorregulación del periodismo. Manual de ética periodística comparada*. Santiago de Chile, Centro de Competencia en Comunicación para América Latina.

TORRE, Alfredo (2005). "Un abordaje científico y sistémico del periodismo de investigación", en *Sala de Prensa*, Vol. 3, nº 85: <http://www.saladeprensa.org/art643.htm> [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].

WAISBORD, Silvio Ricardo (2000): *Watchdog journalism in South America: news, accountability and democracy*. Nueva York, Columbia University Press.

WAISBORD, Silvio Ricardo (2001). "Por qué la democracia necesita del periodismo de investigación", en *Razón y Palabra*, nº 22. Monterrey, Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores (ITSM): http://www.razonypalabra.org.mx/anteriores/n22/22_swaibord.html 01/07/2011 [fecha de consulta: 29 de setiembre de 2011].